

První publikace v češtině, která se zabývá sociologickými aspekty života v postmoderní společnosti srozumitelně, vtipně a čtivě. Autor - světově proslulý svou knihou o vztahu modernity a holocaustu - se v pěti esejích zabývá sociálním smyslem a podstatou sporu o postmodernitu, proměnami životního stylu a osobnostních vzorců chování, velkoměstským životem, způsoby zacházení s tělem a především současnými a budoucími osudy mravnosti. Tuto knihu profesor Bauman sestavil ze svých esejů speciálně pro české vydání.

ZYGMUNT BAUMAN, polský sociolog žijící od roku 1968 v emigraci, emeritní profesor univerzity v Leedsu. Je autorem řady zásadních knih o modernitě a postmoderním životním způsobu: Legislators and Interpreters (1987), Modernity and the Holocaust (1989), Modernity and Ambivalence (1991), Intimations of Postmodernity (1992), Mortality, Immortality and other Life Strategies (1992), Postmodern Ethics (1993), Life in Fragments (1995). U nás je znám učebnicí sociologie, studií o kariéře a populární knížkou Sociologie pro každý den, jež v 60. letech významně přispěla ke znovuoživení sociologie u nás. SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ připravuje k vydání také překlad jeho učebnice Thinking Sociologically.

Doporučená cena Kč 89,-

ÚVAHY O POSTMODERNÍ DOBĚ

Zygmunt Bauman

Úvahy o

POST MODERNÍ

době

Zygmunt Bauman

pro něho důležitější než cíl: nikoliv z cíle, ale ze sebe samé čerpá potulka svůj smysl. Starost o dlouhodobý cíl by byla ztrátou času, protože je přece známo, že mapy světa, jímž se putuje, se mění ze dne na den a změní se ještě mnohokrát, než bude dosaženo „konce“ cesty. Nanejvýš je možné naplánovat trasu na dnešek či zítřek. Každý další pohyb vede „odtud tam“. Začátek i konec potulování jsou současně v zorném poli, zbytek se pak mihotá v mlžném oparu vzpomínek v ospalé a malátné fantazii. Není důvodu domnívat se, že směr zítřejší trasy bude prodloužením směru trasy dnešní. Geometrii poutnického života vyznačuje přímkou; cesty tuláka, zakroucené, propletené, zamotané, jsou vzdáleny jakékoliv geometrické eleganci. Je proto obtížné tulákovi sdělit, kde je vpředu a kde vzadu; maximy drahé srdci poutníkovu — „stále kupředu“, „nikdy se nevracet“ — znějí tulákovi hluše. Důležité je pouze to, aby neztratil schopnost pohybu. A důležité je také to, aby z každého zastavení vydobyl co nejvíce užitku.

Trasa tuláka vzniká za pochodu. Skládá se (chtělo by se říci v „celek“ — ale ten celek je klamný, protože se vyjevuje až poté, kdy pohyb ustal a kdy se již stalo, co se stát mělo; tento celek tedy neexistuje jako vize pořádající úsilí putujícího v době, kdy trasa na jeho úsilí ještě závisí) — kousek po kousku, ze dne na den, podle toho, jak putující čte do té doby mu neznámé ukazatele na rozcestích, na něž postupně přichází. Putující vybere směr a pospíchá do nějakého místa, aby se v něm načas zdržel. Jak dlouho se zdrží, to sám neví. Nezáleží to přece na něm, ale na tom, zda na zastávce najde ochranu před deštěm a základní živobytí, vlídného a laskavého hospodáře, ale také na tom, nedozví-li se náhodou o sousední obci zvěst, že je v ní prý život bohatší a veselejší a hospodáři pohostinnější. Tulák tedy nepočítá s tím, že získá domovské právo. Pravidla mají přece tu vlastnost, že se mění, a to způsobem, který lze obtížně předvídat; dnes hoštěný a vlídně přijímaný příchozí se zítra může stát nepříjemným a nežádoucím hostem, může se dozvědět, že jeho místo bylo postoupeno tomu, kdo má kvalifikaci, kterou on získat nestačil a kterou od něho včera nikdo ne žádal, že byly náhle a bez

upozornění změněny zásady přidělování hostinských pokojů a občerstvení...

Co udržuje tuláka v pohybu? Vábí ho nenaplněná touha. Monotonnost potulky je neplánovaným efektem vášnivě, nepřetržitě honby za z m ě n o u. Žádná ze zastávek nespĺňuje očekávání, žádná nemůže nahradit vábivé přísliby jiných, dosud nevyzkoušených pastvin. Trasa tuláka je velkým hřbitovem nadějí, pokrytým náhrobky deziluzí a rozčarování. Tulák vždycky dobře ví, od čeho prchá. Pouze mlhavě a neurčitě ale ví, za čím spěchá. Jako chodec brodící se pískem pouště, má tulák za sebou jen řadu vlastních stop, které otiskl do písku. Ale jenom do chvíle, než je závan větru zahladí...

To všechno, navzdory logice, zvyšuje půvab a přitažlivost každé zastávky. Nevíme přece, co bude zítra, a i to, co se děje dnes, bude mít jen pranepatrný vliv na to, co se stane zítra — proč bychom se tedy netěšili dnešním dnem? Až do dna, až do konce, bez skrupulí a bez ustrašeného nahlížení do budoucnosti? Nemá také smysl vynakládat úsilí na to, abychom získali přízeň a trvalou sympatii místních lidí, je-li jen malá šance na to, že se v jejich společenství déle zdržíme a povešelíme. Nespálit se, nepodlehnout nostalgii, „nepřihlašovat se k trvalému pobytu“, „nenáležet“, nevázat se příliš na jedno místo, nepokoušet se najít zalíbení v jednom místě, nezamilovat se. Dnes zde a zítra tam. A to „tam“ nijak nesouvisí se „zde“.

Svět, jímž putuje, se tedy tulákovi jeví jako množina šancí; každá šance je dobrá, jen žádnou nepřehlédnout, chce to důvtip a vynalézavost, rychle se ohnout a zvednout ji, když se to hodí, ale neohýbat hřbet příliš horlivě, aby mu zůstala ohebnost i na zítřek. Pro někoho je tento svět možná zahradou, pro tuláka je pastvinou. Spásá trávu, dokud je, a nestará se o to, zda znovu naroste.

Turista

Cestovalo se vždycky, ve skupinách, v družinách nebo samostatně, co je lidstvo lidstvem. Do neznámých zemí se

vydávali vojáci, kteří tam dobývali a plenili. Kupci putovali proto, aby naplnili své měšce. Do posvátných míst mířili poutníci proto, aby v nich přispěli ke spáse své duše. Chudáci, kteří doma přišli o živobytí, hledali ve světě možnost výdělku. Vědychtiví studenti prošli stovky mil, aby usedli u nohou Mistrových. Továři putovali proto, aby ovládli tajemství řemesla a pak se sami stali mistry, k nimž se budou stahovat další učedníci. Všichni putovali, ale nikdo z nich nebyl turistou. Turista je postava moderní.

→ Turista opouští dům, aby vyhledával dojmy. Dojmy a povídání o dojmech — to je jediná kořist, s níž se vrací, a jediná, na níž mu také záleží. Od tuláka, jehož v mnoha ohledech připomíná, se liší tím, že cestovat nemusí. Nic ho z domu nepudí, kromě neukojené touhy po dobrodružství. Co turista činí, činí z vlastní vůle. V turistovi tedy není oné poddajnosti vůči domorodému světu, pokory vůči jeho vrtošivým a neprůhledným pravidlům, rezignace vůči osudu plnému úskoků, což vše charakterizuje tuláka. Již tím, že si vybral trasu, se turista může vytahovat na svět, který chce navštívit: jeho vůle přece učinila ten svět světem, který se navštěvuje, který je hoden navštěvování — a ten svět musí plnit turistova očekávání, musí se snažit, aby byl hoden další návštěvy. Turista platí, turista vyžaduje. Klade podmínky. Může se kdykoliv otočit a odvrátit, zjistí-li, že podmínky nebyly splněny nebo jsou plněny pomalu a nedbale. Tulák se tuzemcům klaní, turista od domorodců očekává poklony.

Protože jeho vlastní, nikým nevynucená iniciativa byla příčinou toho, že se nachází právě zde a nikoliv někde jinde (a že vůbec opustil domov, ačkoliv v něm mohl zůstat), vnímá turista svět jako surovinu, která poslouchá nejen jeho ruce, ale i — a to je důležitější — jeho vůli. Turista nepředstavuje svá díla v imaginárním divadle, jak to činí zevloun, on chce, aby herci hráli d o o p r a v d y, vybírajíce scénáře podle jeho představ. Herci mají znát jeho požadavky a tyto požadavky mají být hybnou silou jejich jednání. Turista je umělec, turistika je tvorba. Svět navštěvovaný turistou je hrubým kusem mramoru, který turista tvaruje svými prožitky.

Tulák opouští svou dočasnou zastávku proto, aby změnil svůj již téměř nesnesitelný osud, turista se ubírá do cizích zemí proto, aby obohatil pokladnici svých zážitků a dojmů. Hledá n o v é „zkušenosti“; a nové zkušenosti mu může dodat pouze j i n a k o s t, něco, co ještě nikdy neviděl, něco, co se liší od jeho každodennosti. Jinak vypadající lidé, jiné uspořádání ulic, jiné zvyky. Z pohledů, zvuků a zápachů se stávají d o j m y — památné zážitky, jež je nutno zafixovat na fotografický film, zážitky, o nichž stojí za to vyprávět d o m a, a to právě proto, že jsou tolik odlišné od zážitků d o m á c í c h. Na rozdíl od tuláka není turista bezdomovec.

→ Turista si domov s sebou bere na cestu: jako referenční bod, jako standard pro hodnocení zážitků, jako bod, od něhož se chce vzdálit, ale pouze proto, aby se do něho zase mohl vrátit s kořistí exotických zážitků. Není proto třeba vzdalovat se příliš daleko. Nejdůležitější je to, že tam, kam jsme se vzdálili, nesmíme zapustit kořeny, nesmíme se tam chovat a cítit „jako doma“.

Tulák nenáleží k „místním“, mezi něž se dostal, ale nepovažuje to za privilegium a byl by nejraději, kdyby tento fakt mohl zatajit. Turista svou exoteritorialitu vrhá domorodcům jako výzvu: nemám odpovědnost za to, co se u vás děje, vy jste si to navařili, vy si to i snězte, já si mohu dělat to, co se mi zachce. Turista chce sice být obrazovkou mezi obrazovkami, ale různým obrazovkám přiznává různá práva. Od něho nikdo nesmí žádat, aby se dal poznat, aby odhalil to, co odhalit nechce. Od jiných ale turista vyžaduje, aby kryt obrazovky sňali a umožnili mu účastnit se toho, co se děje za obrazovkou a co se na ní pouze odráží. Turista je jako antropolog z minulého století mezi domorodci: pozoruje obyčeje, které ho občas pobuňují, ale vždycky udivují; ve své fantazii dotváří „ruce a nohy“ podivným tvorům, o nichž „ví“, že bez protetických pomůcek by se přece neměli o co opřít, opatřuje je nálepkami, klasifikuje, zasouvá do zásuvek své paměti — sám však své oko mudrce důsledně skrývá za tmavými skly brýlí. Turista požívá svět, aniž je jím sežrán; přisvojuje si jej, aniž je jím přisvojován; „osvojuje“ si cizost jiných a sám se pyšně nadýmá vlastní cizostí. A to všechno (tak si to rozhodně myslí) nepřináší

světu žádnou škodu, nezbavuje ho panenství a ponechává jej ve stavu stejném, v jakém se nacházel na počátku turistovy eskapády. Aspoň tak se to turistovi jeví... Ale o to přece jde — aby se mu to mohlo právě takto jevit.

Na rozdíl od tuláka se turista v cizí zemi cítí bezpečně. Má se kam vrátit, ale především má peníze, a kde jsou peníze, tam se stahují lovci zisků. Turistiku obrůstá mocný průmysl, který vyrábí postmoderní kameny mudrců — takové, co přeměňují plaché sny v tvrdou skutečnost. Turista proto putuje po cestách t u r i s t i c k ý c h, z nichž byly pečlivě odstraněny všechny náhody a nečekaná setkání a jež byly vyplněny exotikou, která na každém kroku slibuje dobrodružství. Navíc jsou všude na trase rozestavení pestří domorodci vycvičení v předstírání neustálého údivu a v demonstrování připravenosti k „adaptaci“. (Dean MacCannell, autor slavných *Tourist Papers*, píše o afrických Masajích, že si mohou na živobytí vydělávat jenom tím, že do nekonečna hrají *M a s a j e*.)

V našich postmoderních časech jsme všichni aspoň trochu turisty, a to nejen o prázdninách či dovolených. Svět má sloužit našemu sběratelství dojmů; hodnotíme ho podle toho, kolik dojmů poskytuje. Všemi místy, v nichž žijeme, vlastně jenom projíždíme: naše jednotlivá bydlíště jsou hotelovými pokoji, jejichž hlavní hodnota spočívá v tom, že jsou umístěny blízko „zajímavých“ míst: míst vzrušujících, příjemných a především nevšedních. Hotely mají být pohodlné, ale neměly by nás lákat k tomu, abychom se v nich usadili na trvalo. Najímáme si je na předem stanovenou dobu — čas se člení podle „pravidel hotelového provozu“. Dočasnost je důležitá: poskytuje nám anonymitu, právo zvolit si podobu, v jaké se chceme davu ve vestibulu ukázat, osvobozuje nás od povinnosti sdílet „pravdu“, kterou s jinými zde a nyní sdílet prostě nechceme. A tak potkáváme hotelové hosty, kteří včera přijeli z míst nám neznámých, aby zítra odjeli stejně neznámým směrem. S některými se nám podaří navázat kontakt, společně posnídat nebo dokonce s někým jít do postele. Ale to jsou všechno povrchní kontakty a hotelové románky, jejichž půvab spočívá právě v tom, že zítra již budou patřit jen do stále objemnějšího balíčku vzpomínek. Všechno, co se děje,

se děje mimochodem, na okraji „opravdového života“, v přestávkách každodennosti, daleko od „domova“...

Co je ale vlastně opravdový život a co život jen jakoby, život zdánlivý? Co je všední den a co dovolená? A kde je domov? Příliš mnoho míst připomíná hotelové pokoje, příliš mnoho dní plyne v rytmu hotelového času, příliš mnoho románek má podobu prchavých hotelových avantýr, takže je stále méně zřejmé, kde se nachází ten „pravý domov“ a co by jej vlastně mělo od zbytku světa odlišovat. Někde domov musí být, abychom se všude jinde mohli cítit „mimo domov“. Potřebujeme domov s jeho všedním dnem, abychom se vůbec mohli bez skrupulí ponořit do života „jakoby“: smíme přece bez ostychu užívat všeho toho, co nám hotel nabízí, právě proto, že víme, že je to „pouze hotel“. Potřebujeme domov jako postulát; domov jako odpustek; domov jako výmluvu. Ve větách, v nichž mluvíme o domovu, vystupují slovesa v čase budoucím.

Hráč

Ve hře nevládne nutnost, není v ní ale ani náhody. Hra se od „tvrdé skutečnosti“ liší tím, že ruší protiklad mezi nutností a náhodou. A tím, že ruší tento protiklad, ubírá na „tvrdosti“ tomu zlomku světa, který ovládá. V tom také tkví její půvab. Ve hře jsou svět i osud měkké, poddajné jako vlhká hlína v rukách šikovného hrnčíře nebo jako kvádr mramoru v rukách zkušeného sochaře, připravené přijmout tvar, jaký mu dlaně hráče hodlají dát.

Ve hře je jistě také kus štěstí. Hráč může dostat samá esa nebo samé spodky; vítr může zrychlit let míče k brance nebo jej naopak zpomalit; kulička v ruletě se může nebo nemusí zastavit na čísle, na něž hráč vsadil své žetony. Kousek štěstí, to jsou ty okolnosti, které na hráči nezávisí; nezávisí na něm právě proto, že nutnost a náhoda se promíchaly tak důkladně, že je nelze odlišit, takže jakákoliv „kauzální analýza“ toho, zda se stane to či ono, nemá smysl. Kus štěstí tedy spadá do téže kategorie jevů jako tah, který hráč učinil a který je